

CONSIDERAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU CASTRELE DE MARȘ ROMANE DIN PARTEA CENTRALĂ A MUNȚILOR ȘURIANULUI

După cum este cunoscut specialiștilor, Gabriel Téglás, în urma cercerărilor de topografie arheologică pe care le făcuse în anul 1906, a descoperit și a semnalat trei întărituri de pământ de dimensiuni apreciabile pe vârful Comărnichelului, respectiv în jurul acestei înălțimi, nod oro-hidrografic care cade nu departe spre vest de vârful Șurianului (2 061 m). Arheologul amator, care a activat multă vreme în orașul Deva ca profesor de liceu, afirmase¹ că aici s-ar găsi trei castre romane de marș dintre care unul ar fi dublu. Cu puțin înainte de izbucnirea primului război mondial, cercetătorul englez G. A. T. Davies vizitase și el acest loc, dar aflase numai două fortificații de pământ, cărora le dădea și dimensiunile². Pomenind și el mai târziu, numai două întărituri de pământ, C. Daicoviciu arăta³ că ele sînt despărțite de o distanță de aproximativ jumătate de km, socotită în linie dreaptă. Situat între Comărnichel și Grușoara Mare, primul este un patruleter cu colțurile rotunjite și dimensiunile de 300×195 m, cu *tituli* în fața celor patru intrări, avînd aspectul unui lagăr dublu. Al doilea, așezat mai spre sud, puțin mai slab conturat pe teren, măsoară aproximativ 300×260 m.

Fără a putea cerceta, cu ocazia investigațiilor sistematice din 1956 întreaga culme a „Dealului Comărnichelului“, H. Daicoviciu a reușit să identifice⁴ a treia întăritură de pământ care nu seamănă cu nici una dintre cele pomenite, respectiv descrise de G. A. T. Davies și de C. Daicoviciu. Sub rezerva unei verificări ulterioare, H. Daicoviciu a presupus că este vorba de cea de-a treia fortificație, amintită numai, dar nu și descrisă de G. Téglás.

Această ultimă fortificație — conform afirmației lui H. Daicoviciu — se găsește tot între Comărnichel și Grușorul Mare, mai aproape însă de prima culme, pe locul numit „La fîntîna lui Grușor“, chiar pe cumpăna apelor care curg spre niul de munte Apa Mare (Apa Cugirului) către nord și celor care se îndreaptă spre văile Comărnichelului și cea a Sasului, afluenți de stînga a Văii Petrosului (a Streiului superior), către vest.

Întăritura descrisă de H. Daicoviciu este de formă octogonală, neregulată, dimensiunile date de acest cercetător corespunzînd întocmai realității.

¹ G. Téglás, *Decebal végső menedékhelye s a Traianus-oszlop képei*, în *Akadémiai Ertesítő*, XXV, 1914, p. 521—524.

² G.A.T. Davies, *Trajan's first Dacian war*, în *JRS*, VII, 1917, p. 77; idem, *Topography and the Trajan Column*, în *JRS*, X, 1920, p. 1 și urm.

³ C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 311—312; C. Daicoviciu—Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1951, p. 44.

⁴ H. Daicoviciu, *Addenda la „Așezările dacice din Munții Orăștiei“*, în *ActaMN*, I, 1964, p. 118.

Cu ocazia unor cercetări de topografie arheologică efectuate de către subsemnatul în toamna anului 1979, acoperind toată suprafața așa-zisului „Deal al Comărnichelului” (1 896 m), am putut vizita toate aceste trei elemente care figurează în literatura de specialitate, amintite de predecesorii noștri în investigație. În urma observațiilor făcute la fața locului putem spune categoric că fortificația dublă, cea mai puternică în privința elementelor de apărare, contrar afirmațiilor de pînă acum, se află chiar pe vârful pleșuv și puțin bombat al Dealului Comărnichelului, borna de triangulație căzînd în interiorul castrului. Amplasarea lui se aseamănă foarte mult cu situarea castrului roman de marș de pe Jigoru Mare, mai precis de pe picul numit „Vîrful cu Ocol” (1 501 m), ultimul găsin-du-se în apropierea Cetății (dacice) a Bolii de la Bănița. Trebuie să mai adăugăm că de pe vârful Comărnichelului se deschide o priveliște minunată care asigură o legătură vizuală în aproape toate direcțiile, din acest vîrf putînd privi — între altele — Culmea Polatiștei⁵, cu vîrfurile Reli și Gropu, apoi Pasul Vîlcan, Jigoru Mare, Vîrful lui Pătru, Aușelu, ba și Godeanu care se ridică chiar deasupra cetății mari de la Grădiștea Muncelului. Dealul Comărnichelului are, deci, oarecum o poziție centrală, dominantă, ceea ce a asigurat mari avantaje acelor trupe romane care se aflaseră în curs de înaintare spre *Sarmizegetusa Regia*.

A doua fortificație de pe Dealul Comărnichelului cade la sud de vârful propriu-zis, pe un platou întins, neted, în direcția castrului de pe Jigoru Mare, elementele lui de apărare fiind încă și acum relativ puternice.

A treia întăritură, descrisă mai detaliat prima dată de H. Daicoviciu, se află pe panta de nord-nord-vest a Dealului Comărnichelului, îndreptată spre Vîrf (sau Dealul) Negru (1 866 m), parte din teritoriul fortificației căzînd pe panta de nord a Comărnichelului, parte pe interfluviul în formă de șa între bazinul hidrografic al Petrosului, pe de o parte și bazinul hidrografic al Apei Cugirului, pe de altă parte. Ea se află, deci, în acel loc de unde pornește singura cale mai ușoară spre *Sarmizegetusa*, trecînd pe lîngă culmile: Vf. (Dealul) Negru, Vf. Rovinii (1 750 m), Vf. Mlăcile (1 798 m), Vf. Șinca (1 723 m), Vf. Șteaua Mare (1 729 m), Vf. Șteaua Mică (1 650 m), Vf. Zebra (1 606 m) și, în sfîrșit, Godeanu (1 659 m), folosind toate avantajele geomorfologice oferite de complexul sculptural Rîu Șes.

Primele două castre de pe Dealul Comărnichelului corespund întru totul regulilor castrametației romane, pe cînd întăritura de pămînt cu plan octogonal neregulat se abate în multe privințe de la acestea, înainte de toate fiind amplasată la poalele de nord ale Dealului Comărnichel. Făcînd o comparație, conform aspectului lor, trebuie subliniat faptul că pe cînd primele două fortificații au elemente de apărare romane obișnuite, puternice, bine distincte de la relativ mari depărtări, cea de a treia nu numai că nu are un plan obișnuit (să nu spunem reglementar), dar șanțul și valul ei înconjurător, aproape în toate locurile, este mult mai puțin pronunțat. Cu toate acestea — acceptînd opinia celor care le-au descris mai de mult —, sîntem de părere că toate trei sînt de origine romană și sînt castre de marș. Deose-

⁵ Vezi, mai pe larg, I. Ferenczi, *O posibilitate de înaintare a trupelor romane, cu ocazia celor două războaie dacice (101—102, 105—106), pînă acum necunoscută, prin Carpații Meridionali*, în *Tibiscus*, V, 1979, p. 117—126.

birea simțitoare dintre cele cu plan reglementar și cel cu plan mai puțin obișnuit, poate, se datorează unei diferențe de timp (?), precum, și mai ales, a unei alte concepții de fortificare. (Am merge prea departe — deocamdată — dacă construirea întăriturii cu plan octogonal i-am atribui-o — chiar și în lipsa a celor mai neînsemnate dovezi arheologice — cavaleriei maure a lui Lusius Quietus, iar construirea celorlalte am datora-o unor trupe romane regulate).

Prezența celor trei castre pe culmea Comărniceului, în nemijlocita apropiere a celor trei castre de marș, așa cum arată ultima dată, pe bună dreptate I. Glodariu⁶, demonstrează că în acest loc s-a făcut joncțiunea a cel puțin două coloane de marș romane venind dinspre castrul de la Jigoru Mare, pe de o parte și dinspre castrul amplasat în șaua (puțin mai joasă) dintre Vîrful lui Pătru (2 133 m) și vîrful Aușeu (2 015 m), pe de altă parte.

„Plaiul“ ce se întinde între Vîrful lui Pătru și „Dealul Comărnice!“ are o singură porțiune scurtă ce ridică unele dificultăți de înaintare, și, anume, pe latura sudică a Muntelui Șurianu. Din direcția opusă, dinspre castrul de la Jigoru Mare, un obstacol similar, un loc de trecere obligatorie se impune pentru înaintarea trupelor romane pe creasta stîncoasă, sudică a muntelui „Dealul Taia“ (1 707 m).

Cît privește problema amplasării castrului de marș din șaua dintre Aușel și Vîrful lui Pătru, pe lângă observațiile foarte juste de caracter de topografie arheologică ale lui I. Glodariu⁷, mai trebuie să ținem cont și de posibilitatea de acces dinspre Depresiunea Brezoi, cu alte cuvinte dinspre Țara Loviștei, pe porțiunea mai joasă a văii Lotrului și pe urmă peste plaiurile munților, aflați între porțiunile superioare ale văilor sălbatice ale riurilor de munte Lotru și Latorița. Această problemă însă va face obiectul unei alte lucrări.

ISTVÁN FERENCZI

BETRACHTUNGEN ÜBER DIE RÖMISCHEN MARSCHLAGER DER MITTLEREN ȘURIANU-GEBIRGE

(Zusammenfassung)

Im Mittelteil der Șurianu-Gebirge, ein Bergmassiv, das der mittleren Partie der Siebenbürgischen Alpen (=der „Südkarpaten“) angehört, sind schon seit Beginn unseres Jahrhunderts vier römische Marschlagere bekannt, von denen drei sich auf dem Berge „Comărnice!“ (1 896 m), der vierte aber auf dem Sattel von etwa 2 000 m absoluter Höhe zwischen dem Berge „Aușel“ und dem Berge „Vîrful lui Pătru“ (2 133 m) befinden. — Im Jahre 1979 machte der Verfasser systematische Untersuchungen des Terrains in diesem Bergland, auf der Suche nach Spuren und der Möglichkeiten für den Vormarsch der römischen Truppen

⁶ I. Glodariu, *Itinerarii posibile ale cavaleriei maure in războaiele dacice*, în *In memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 153—155, 158, 160.

⁷ Idem, *op. cit.*, p. 158—162.

in den Dakerkriegen (101—102, 105—106) und aus diesem Anlaß besuchte er alle diese Lager.

Mit Bezug auf sie werden einige Richtigstellungen und Korrekturen der bisherigen archäologischen Topographie gemacht und unter anderem festgestellt, daß die drei Römlager vom Berge „Comărnicele“ eine beherrschende und — gleichzeitig — zentrale Position haben, was den im Vormarsch auf *Sarmizegetusa Regia* befindlichen römischen Truppen bedeutende Vorteile sicherte.

Während die ersten zwei *Castra* vom „Comărnicele“ (von denen eines doppelt ist) in allem dem römischen Lagerbauplan entsprachen, weicht der dritte, mit unregelmäßigem achteckigem Plan in vieler Hinsicht davon ab, erstens durch den Umstand, daß er auf einem hohen Sattel an den Hängen des Berges „Comărnicele“ angelegt ist und sich teilweise an ihnen hinaufzieht. Trotzdem vertritt auch der Verfasser die Ansicht, daß alle drei römischen Ursprungs sind. Der fühlbare Unterschied zwischen denen mit reglementärem und denjenigen mit einem weniger gewohnten Bauplan ist vielleicht auf einen zeitlichen Abstand (?) sowie auf eine verschiedene Auffassung der Befestigung zurückzuführen. Es ist nicht ausgeschlossen, daß die Anlage der Erdbefestigung mit unregelmäßigem, achteckigem Bauplan — selbst bei Fehlen der mindesten archäologischen Beweise — der maurischen Kavallerie des Lusius Quietus (Dio Cassius, LXVIII, 8, 3) zuzuschreiben ist, während die anderen drei von regulären römischen Truppen errichtet wurden.